

Vietnamské rodiny a jejich české chůvy: Vzájemná závislost v péči o děti¹

Vietnamese Families and Their Czech Nannies: Mutual Dependency in Childcare

Adéla Souralová

ABSTRACT Some Vietnamese families in the Czech Republic look for Czech nannies. Such care arrangements contrast with the dominant model of domestic/care work in which immigrant women work for women from majority. Drawing upon qualitative research conducted with Vietnamese mothers, Czech nannies and children, the article focuses on the motivations of Vietnamese immigrant families for hiring Czech nannies and motivations of Czech women for working as nannies in Vietnamese families. I argue that the motivations of Vietnamese families must be understood in the context of post-migratory biographies and that they mirror geographical (not social) mobility of families. At the same time, far from being economically driven, the motivations of Czech women to work as nannies in Vietnamese families must be understood as their expressions of gendered biographies of care. I offer the conceptual framework of mutual dependency for understanding the mutual nature of the relationship and diversity of motivations on both sides of care contract.

KEY WORDS childcare, migration, mutual dependency, gendered biographies

Podle neoficiálních odhadů vychovává každé druhé vietnamské dítě česká chůva. Namísto jarních závitků tak tyto děti milují knedlíky a koprovou omáčku. Do večerky na rohu chodila často pro rohlíky, máslo a čerstvé mléko, jednoho dne si však s nákupem odnesla i několika-týdenní dvojčata. „Její matka v obchodě prodávala od rána do večera a neměla čas se holčičkám věnovat. Znaly jsme se jen od vidění, ale nakonec mě přemluvila, abych jí děti pohlí-dala,“ vzpomíná sedmašedesátiletá Růžena Kopáčková z pražského Žižkova na moment, kdy před šesti lety přišla ke svým prvním vietnamským vnoučatům. (Procházková 2012).

Úvod

„Podle neoficiálních odhadů vychovává každé druhé vietnamské dítě česká chůva,“ uvo-zuje svůj článek „Vietnamské‘‘ babyčky“ jeho autorka Bára Procházková v *Magazínu*

Sociální studia. Katedra sociologie FSS MU, 3/2012. S. 31–50. ISSN 1214-813X.

¹ Děkuji svým informátorům a informátorkám za ochotu a čas věnovaný odpovídání na mé zvědavé otázky. Velký dík patří Alici Szczepanikové za přečtení první verze této stati, jakož i anonymním recenzentkám za podnětné komentáře.

Hospodářských novin ze dne 13. ledna 2012 (Procházková 2012). Podle údajů ČSÚ žije v České republice asi 60 000 jedinců s vietnamským občanstvím, přičemž cca 21 % z nich tvoří děti ve věku 0–15 let (naproti tomu v majoritní populaci je 15 % jedinců ve věkové skupině 0–15 let) a naopak pouze jedno procento tvoří jedinci starší 65 let. Některé vietnamské rodiny najímají na péči o své děti české ženy,² které pečují o děti od rána do večera sedm dní v týdnu nebo je vyzvedávají z mateřských školek/základních škol a píší s nimi domácí úkoly. V kontextu celosvětového modelu delegované péče (o děti a/nebo domácnost) se tento případ vymyká v jedné základní charakteristice – zatímco v zahraničí je tato práce vykonávána migrantkami pro majoritní rodiny, zde se setkáváme s opačnou logikou, kdy práci vykonávají ženy z majority pro imigrantské rodiny. Tato diskrepance tedy nutně vede k otázce, jak se vytváří nabídka a poptávka po této službě a jakou podobu má vztah mezi rodinou a chůvou. Zatímco zahraniční výzkumy popisují motivace skrze ekonomické strategie (ženy z minority potřebují placenou práci, ženy z majority chtějí být začleněny na trh práce), mým cílem je nabídnout alternativní vysvětlující rámec pro porozumění fenoménu placené/delegované péče. Tímto rámcem je koncept vzájemné závislosti (*mutual dependence* nebo *interdependence*), který se již ve feministickém diskurzu v souvislosti s pomocnicemi v domácnosti objevil (Lutz 2008; Glenn 1992; Andall 2003) jako analytický nástroj vysvětlující vzájemný vztah mezi ženami z *různých etnických a třídních skupin*.³ Domnívám se, že pomocí konceptu vzájemné závislosti mohu vysvětlit nejen tento výsek vztahu, ale vůbec základy, na kterých celý fenomén placené péče/pomoci v domácnosti stojí.

Tato stať přináší výsledky kvalitativního výzkumu, během něhož bylo realizováno čtyřicet pět hloubkových rozhovorů s chůvami, matkami a dětmi, které měly českou chůvu. Výzkum probíhal od dubna 2010 do října 2011 v Brně, Praze, Opavě, Zlíně a dalších menších městech v česko-německém a česko-rakouském pohraničí. Předkládám zde analýzu motivů vietnamských rodin pro najímání českých chův a motivů českých chův pracovat ve vietnamských rodinách.⁴ Tyto motivace zasazují do celosvětového kontextu placené péče a globální reprodukce, nicméně se kriticky vymezují vůči konceptuálním rámcům, na kterých jsou výzkumy pojednávající o tomto tématu vystaveny. Motivace k najímání/stávání se chůvou zde interpretuji nikoli výhradně na pozadí ekonomických strategií, ale sleduji

² Tyto ženy jsou nazývány babičky nebo tety podle věku, nicméně já je budu v tomto textu označovat jako „chůvy“, i když toto není emická kategorie, kterou by sami aktéři a aktérky používali. Slovo „chůva“ (v anglickém významu „nanny“) chápu jako zastřešující označení pro ženy *pečující o děti* (například na rozdíl od označení pečovatelka, které evokuje nejen péči o děti, ale i o starší jedince, zdravotní péči apod.).

³ Autorky pomocí tohoto konceptu vysvětlovaly, proč a jak dochází k reprodukci třídních a etnických nerovností skrze vztah a v rámci vztahu mezi dvěma ženami (respektive ženou a domácností).

⁴ Zde je třeba zdůraznit, že samotné chůvy nepopisovaly hlídání dětí jako „práci“. Když jsem jim tuto otázku položila, většina z nich se vůči takovému označení váhavě vymezila. Zároveň však samy nevěděly, jak jinak tuto činnost popsat – a to především proto, že se jedná o činnost spojenou s navázáním silného citového vztahu, která se odehrává často v jejich vlastním bytě a mimo regulární trh práce a která není finančně hodnocena jako běžné zaměstnání (srovnej Lutz 2008). Přesto v textu používám slovo „práce“, a to nejen pro zjednodušení, ale také z hlediska analytického uchopení, protože v zahraniční literatuře je ustálen termín „care/domestic work“.

mnohvrstevnatost tohoto fenoménu v kontextu životních (respektive migračních) biografii jednotlivých aktérů a akterek. Nespokojují se tedy s tvrzením, že vietnamské ženy musejí pracovat, a proto nemají čas na své děti, zatímco české ženy potřebují peníze, a proto je placená péče o děti jejich přivýdělkem. Domnívám se, že pro pochopení těchto motivů je nutné sledovat, jak dochází k prolínání nabídky a poptávky po této službě a jak se tyto vzájemně doplňují v kontextu životních biografii chův i rodin. Hlavní otázka, na kterou budu v textu odpovídat, tedy zní: Jaké jsou v biografii žen na obou stranách styčné body, které jejich vztah činí vzájemně komplementární.

V textu tedy ukážu, že, za prvé, zatímco zahraniční studie většinou demonstrují, že najímání chův indikuje sociální mobilitu (vyšší) střední třídy, v případě vietnamských rodin je to jinak. Placená péče o děti, kterou vietnamské rodiny *potřebují*, zde totiž není výsledkem jejich sociální, ale geografické mobility, která přináší proměny v ekonomickém a především rodinném životě. Post-migrační zkušenost rodin je stěžejním kontextem, v němž musí být tyto vztahy chápány. Jinými slovy, motivace pro najímání chův na straně rodin jsou výsledkem svébytné konstelace prolínajících se sociálních, kulturních a ekonomických světů, která vzniká po příchodu do nové země. A za druhé, důvody, proč české ženy dělají chůvy dětem vietnamských rodičů, přesahují ekonomické strategie a je třeba je chápat v kontextu genderovaných biografii těchto žen. Jinak řečeno, pro porozumění tomu, proč některé ženy pracují jako chůvy ve vietnamských rodinách, je třeba zaměřit se na jejich vlastní pečovatelské biografie a sledovat, jak role chůvy souvisí s naplňováním jejich genderových rolí matek či babiček. Inspirovaná biografickou analýzou péče, jak ji prezentují Prue Chamberlayne a Annette King (2000), pokouším se o pochopení péče jako klíčové životní události, k jejímuž vysvětlení je zapotřebí ji zasadit do širšího kontextu té které biografie té které chůvy.

Vietnamské rodiny a jejich české chůvy jako anomálie na globální mapě placené péče?

Téma placené soukromé péče se v posledních několika dekádách stalo jednou z hlavních agend feministického výzkumu. Autorky a autoři zkoumající toto téma vnesli do debaty řadu klíčových otázek týkajících se mimo jiné politiky uznání (Uhde 2008), globálních nerovností (Chang 2000; Ehrenreich a Hochschild 2003), proměn pojetí mateřství (Hondagneu-Sotelo 2001; Macdonald 2010) i společností a sociálních států jako takových. Tyto výzkumy ukazují, že většina žen pracujících jako pomocnice v domácnosti⁵ a chůvy jsou migrantky pocházející ze zemí méně rozvinutých, než jsou ty, kde pracují (pro kritiku viz Macdonald 2010). V tomto kontextu pak byly motivy vedoucí k najímání/práci chůvy (či pomocnice v domácnosti) interpretovány jako důsledek dvou vzájemně propojených procesů: feminizace trhu práce a feminizace migrace (Ehrenreich a Hochschild 2003). Na jedné straně tedy stojí ženy (vyšší) střední třídy profitující z druhé vlny feminismu a snažící se uplatnit na (maskulinizovaném) trhu práce, na straně druhé jsou to pak ženy z chudších zemí, jimž globalizovaný svět otevírá pracovní možnosti „na druhém konci světa“.

⁵ Pomocnice v domácnosti zde chápu spolu s Anderson (2000) jako ženy vykonávající tzv. 3C práci – caring (péče), cleaning (uklizení), cooking (vaření).

Skutečnost, že se většina výzkumů zaměřovala na migrantky, vedl k postupnému ustavení konceptuálních rámců a spolu s nimi však také předpojatostí. Zuzana Búriková píše, že „teoretické práce, které se zabývaly rolí žen v ekonomice, nastolily v 70. letech 20. století rozsáhlé diskuze o *vztahu domácích prací a výchovy dětí s ekonomikou a kapitalismem*“ (2006: 342, kurzíva AS). Právě dědictví ekonomizujícího diskurzu se promítá do způsobů přemýšlení o základech, na kterých je celá instituce placené pomoci v domácnosti založena. To je zjevné na dvou rovinách: na zasazení celého fenoménu do globálních (genderových) vztahů a na jeho třídní definici. Spojení obojího můžeme najít v jednom ze stěžejních a nejcitovanějších konceptů – v *globálním řetězci péče*, který Arlie R. Hochschild definuje jako „sled osobních propojení mezi lidmi po celém světě, která jsou založena na placené a neplacené pečovatelské práci“ (2008: 108). Autorka tuto definici objasňuje na následujícím příkladě „typického řetězce“: „starší sestra z *chudé* rodiny ve *třetím světě* pečuje o své sourozence (první spojení v řetězci), zatímco její matka pracuje jako chůva pečující o děti chůvy, která odešla do země *prvního světa* (druhé spojení), která následně pečuje o děti v rodině v *bohaté* zemi (konečné propojení)“ (tamtéž: 109, kurzíva AS).

Z hlediska interpretace tohoto jevu v kontextu globalizace pak vedle již zmíněného globálního řetězce péče množství autorek poukazuje na tzv. rasovou (Glenn 1992), respektive mezinárodní dělbu reprodukční práce (Parreñas 2001). Metaforické vyjádření této dělby práce najdeme například u Hochschild a Ehrenreich (2003: 11–12), podle kterých „první svět přebírá roli staromódního muže v rodině – rozmazlený, neumí vařit, uklízet ani najít své ponožky. Chudé země přebírají roli tradiční ženy – trpělivá, připravující stravu, popírající sama sebe. Dělna práce, kterou feministky kritizovaly, když byla ‚lokální‘, se metaforicky stala globální.“ Vrátíme-li se zpět k řetězcům, můžeme vidět, že jeho pravděpodobně nejvýraznějším symbolem se stala Filipínka pracující v USA (Parreñas 2001) či ve Skandinávii (Isaksen 2010a). Nicméně řetězec dostal i svou lokální – evropskou – podobu vyjádřenou například v dělení na západní Evropu *poptávky* po chůvách a východní Evropu generující *nabídku* chův (Lutz 2011). Obraz východní Evropy *postížená* stigmatem ekonomické (a společenské) transformace po roce 1989 versus západní Evropy *těžící* z výtěžků druhé vlny feminismu se stává nereflexovaným a nezpochybňovaným základem mnoha analýz. A tak například i motivace různých au pair z různých zemí (rozuměj z různých částí světa) jsou interpretovány různě. Jak kriticky poznamenává Búriková (2007: 446): „zatímco motivace západoevropských au pair jsou interpretované hlavně kulturním turismem či zábavou, v případě východoevropských au pair výzkumníci interpretují au pair pobyt jako ekonomickou strategii, kterou ženy používají pro vyrovnání se s postsocialistickou transformací.“⁶ Analytický předpoklad existence východní a západní Evropy je pak nadále utvrzován takovými spojeními jako „opona péče“ (*care curtain*, Lutz a Palenga-Möllnbeck 2012), oddělujícími tyto dva světy s komplementární rolí na trhu péče.⁷

⁶ Autorka tento předpoklad kritizuje a dodává, že motivace slovenských au pair nelze redukovat na ekonomické termíny, naopak je třeba je chápat komplexněji – například jako lekci v dospívání, nabytí svobody, a tedy určitý rituál přechodu k dospělosti (viz také Búriková a Miller 2010).

⁷ Lutz (2011: 11) mimo jiné uvádí, že v současné době jsme svědky vzniku *nového* typu pomocnic v domácnosti, pro který je typické, že ženy pracující v tomto sektoru pocházejí z východní Evropy, přičemž autorka nespécifikuje, které konkrétní státy do tohoto regionu patří.

Geografická specifika žen na obou stranách globálního řetězce péče jsou pak doplněna také binárním socio-ekonomickým statutem. Jednoduše řečeno, jak vyplývá z definice Hochschild výše (2000), chudé ženy pracují pro bohaté ženy. Třídní nerovnosti jsou tak implicitně reprodukovány ve vztahu zaměstnavatelky (ženy z vyšší střední třídy) a zaměstnankyně (ženy z pracující třídy, která práci vykonává proto, aby uživila sebe, ale i rodinu v zemi původu). Tato relativně nová konstelace vztahů vznikající v 70. letech 20. století tak u některých autorek a autorů vyúsťuje k definování nových třídních vztahů. Například Gregson a Lowe (1994) ve své analýze britského trhu popisují tzv. novou střední třídu na straně *poptávky* a tzv. sloužící třídu (*service class*) na straně *nabídky* služeb. Parreñas (2001) popisuje protichůdnou statusovou mobilitu žen migrujících z Filipín do USA, když poukazuje na sestup s ohledem na třídní status a naopak vzestup finančního statusu těchto žen. Problematické se v tomto ohledu jeví posuzování třídního statusu těchto žen v kontextu země, ve které pracují, a ve vztahu k ženám, pro které pracují, a nikoli ve vztahu k domovině. Závěry, se kterými přichází právě Parreñas (2001), totiž naznačují, že práce v tomto sektoru (či obecně v zahraničí) může přinést finanční polepšení a subjektivně v kontextu domoviny také třídní vzestup.

Dva závěry, které vyplývají z těchto výzkumů a způsobů přemýšlení o placené péči o děti, jsou klíčové pro tuto stať. Za prvé, rodiny, které hledají chůvu, patří do střední nebo vyšší střední vrstvy. Z toho lze vyvodit několik závěrů: placenou pomoc na péči o děti si mohou dovolit jen někteří, tato pomoc je privilegium určité (často velice vágně definované) skupiny (tzv. střední třídy) a symbolem jejího postavení. Tyto rodiny mají díky svému socio-ekonomickému statusu výrazně lepší pozici v transformujících se sociálních státech, které neposkytují dostatečné zajištění veřejné péče o děti. Za druhé, ženy, které pracují jako chůvy, spadají automaticky do nižší třídy a tuto práci vykonávají primárně kvůli výdělku. V případě českých žen pracujících pro vietnamské rodiny, odhlédneme-li od nabourání etnické logiky delegované péče (migrantky nepracují pro ženy z majority, ale ženy z majority pracují pro migrantky), si musíme položit dvě základní otázky: 1. Jsou vietnamské rodiny tak bohaté, že si mohou dovolit platit českou ženu na péči o děti? 2. Jsou české ženy tak chudé, že musí pracovat pro vietnamské rodiny za částku odpovídající přibližně jedné čtvrtině průměrné mzdy v ČR? Průměrná odměna, kterou ženy za péči o děti od vietnamských rodičů dostávají, činí asi 7 000 Kč měsíčně (nejčastěji však 6 000 Kč; částka se liší podle místa – v Praze je vyšší – a podle typu péče, tedy zda se jedná o celodenně-celotýdenní nebo jen například o tři hodiny denně pět dnů v týdnu). Tento fakt mi umožňuje na tomto místě částečně zodpovědět dvě položené otázky. 1. Částka 7 000 Kč měsíčně za celodenní péči není tolik vysoká, aby chůvy byly dostupné pouze pro bohatší vrstvy. 2. Vzhledem k relativně nízké částce, kterou ženy dostávají (částka většinou zahrnuje i stravu), je zjevné, že tato práce není jediným zdrojem příjmů. Navíc, vzhledem k poměru časové náročnosti a finanční odměny (některé chůvy říkají, že v přepočtu dostávají asi 20 korun na hodinu) je zjevné, že tato „práce“ není vykonávána *výhradně* kvůli financím.

Chůvy a rodiny: roviny vzájemné závislosti

V důsledku výše uvedených základních závěrů je mou snahou předložit koncept *vzájemné závislosti* jako užitečného vysvětlujícího rámce (nejen) pro motivace vietnamských rodin a českých chův. Za klíčový nástroj ho považuji ze dvou důvodů: za prvé proto, že napomáhá překonat bipolární vidění celé instituce placené péče jako činnosti vykonávané chudými ženami pro bohaté rodiny a umožňuje vymanění ze striktně (jednostranně) třídní definice celého fenoménu. Druhým důvodem je pak potenciál zachytit vzájemnost vztahu a komplementaritu, která je v mnou zkoumaném případě klíčovým mechanismem udržitelnosti a reprodukce daného modelu péče.

Když se německá socioložka Helma Lutz (2008) zamýšlí nad povahou placené práce v domácnosti, zdůrazňuje, že tato není jen dalším typem zaměstnání, ale naopak má specifické rysy, mezi které patří mimo jiné osobní a na emocích založený vztah mezi zaměstnavatelkou a zaměstnankyní a tzv. vzájemná závislost (*mutual dependency*). Podobně již v roce 1992 Evelyn Nakano Glenn (Glenn 1992) píše, že rasová dělba reproduktivní práce zakládá vztah mezi dvěma skupinami žen – bílými zaměstnavatelkami a černými pomocnicemi v domácnosti –, pro které jsou charakteristické hierarchie a vzájemná závislost (*interdependence*, viz také Andall 2003). Hochschild a Ehrenreich (2003) upozorňují na paradox nárůstu počtu pomocnic v domácnosti v USA od 70. let, jenž jde zdánlivě proti logice západního individualismu. Ten svého extrémního vyjádření dosahuje právě ve Spojených státech a z podstaty odmítá jakoukoli závislosti mezi lidmi. Autorky (Hochschild a Ehrenreich 2003: 4) píší: „Ve vyšší střední třídě už sloužící nejsou vystavováni na odiv jako statusový symbol, vystrojeni v bílých čepečcích a zástěrách, ale často zůstávají v pozadí nebo mizejí, když přichází společnost.“ Tato neviditelnost, která ženám platicím jiné ženy za „ženskou práci“ umožňuje udržení obrazu „super-žen“ nezávislých na nikom jiném a schopných zastat veškeré úkoly spojené s chodem domácnosti i trhem práce, je umožňována ilegalitou těchto žen, které jsou nelegálními migrantkami a/nebo pracují na nelegálním trhu práce (Lutz 2007; Momsen 1999; Anderson 2000).

Na základní úrovni je vzájemná závislost stěžejní pro samotné děláni genderu, totiž „situačního jednání ve světle normativního souboru postojů a činností odpovídajících jednotlivým pohlavním kategoriím“ (West a Zimmerman 2008: 101). Jedná se tedy o jakousi *závislost vzájemně umožňující korektní děláni genderu*. Dělna genderově specifické práce v domácnosti mezi dvěma ženami ústí v rozličné děláni genderu a „bytí“ genderovanou sociální osobou“ (tamtéž). Jako příklad mi zde poslouží výzkum Palmer (1990), který ve svém článku cituje Glenn (1992: 7–8). Palmer uvádí, že na začátku 20. století spolupráce mezi pomocnicí v domácnosti a ženou ze střední třídy pomohla vyřešit základní rozpor v pojetí ženství, kterému tehdejší středostavovské ženy musely čelit: mezi domesticitou (spojenou s úkolem vytvářet hřejivý a čistý domov pro manžela a děti, a vyžadující tak namáhavou fyzickou práci a kontakt se špinou) a ženskou ctností (charakteristickou pro spirituální bytost popírající své fyzické tělo). Přesunutí „špinavé“ práce na jinou ženu tak umožnilo středostavovským ženám *dělat* ctnostné (rozuměj středostavovské) ženství a zároveň mít čistý a uklizený dům. Podobně Anderson (2000: 2) uvádí, že pomocnice v domácnosti „naplňuje určitou roli a reprodukuje status své zaměstnavatelky (střední třída, fyzicky nepracující a čistá) v kontrastu k sobě samotné (pracující, degradovaná a špinavá)“.

Tato logika vztahového dělání genderu ovšem samozřejmě funguje i opačným směrem, tedy ze strany pomocnic k jejich zaměstnavatelkám. Pravděpodobně nejilustrativnějším příkladem je pak – analogicky k dělání genderu – dělání mateřství (Macdonald 1998). Búriková a Miller (2010; viz také další studie jako Macdonald 2010) ukazují, jak chůvy naplňují své vlastní ideály o tom, jak by měla správná pečovatelka vypadat, přičemž selhání ženy jako matky je spojováno s jejím selháním jako ženy (srovnej Lutz 2008: 6, která píše, že najímání pomocnic umožňuje zaměstnavatelkám do určité míry *nedělat* gender). Neopominutelnou součástí vztahu pečovatelky a matky jsou tedy morální hodnocení (Arendell 2000; Uttal a Tuominen 1999) a vyjednávání toho, kdo je lepší matka (a tedy žena).⁸

Vztah mezi pomocnicí a rodinou také vytváří vzájemný vztah *finanční závislosti*. Jednoduchá dynamika zde funguje následovně: jedna žena platí druhé, aby mohla vydělávat peníze. Finanční závislost má však hlubší význam odkazující k samotné genderové rovnosti, na které se obě ženy podílejí. Jedna vstupuje na maskulinizovaný trh práce, kde mnohdy prochází „testem mužství“ (Macdonald 2010), a dělá tak genderovou rovnost na pracovišti. Druhá se uzavírá ve feminizované soukromé sféře, aby dělala genderovou rovnost v domácnosti. Jak provokativně píše Cheever, „za každým skvělým mužem stojí dobrá žena, za každou skvělou ženou stojí dobrá chůva“ (2003: 31). Primární strategií genderové rovnosti je tedy finanční nezávislost žen a jejich začlenění na trh práce, nikoli spoluúčast mužů na péči o děti nebo o domácnost (Lutz 2011), a genderová rovnost je tak založena na finanční rovnosti (Bikova 2010).

Posledním zásadním bodem je pak *vzájemná emoční závislost* mezi chůvou a rodinou (často spíše dětmi, které vychovává). Práce chůvy je jednou z emočních prací (Hochschild 1983), která vyžaduje nejen starání se (ve smyslu *care for*), ale také investování vlastních citů a zájem o pečovanou bytost (ve smyslu *care about*) (Glenn 2000). Zahraniční výzkumy interpretují emoční stránku práce na dvou rovinách, přičemž v obou případech vycházejí z díla Arlie R. Hochschild (1983, 2000). Hochschild (2000) charakterizuje na *makrorovině* vztahy mezi zeměmi třetího a prvního světa jako vztahy generující emoční nadbytek vznikající v procesu globalizace lásky, která se spolu s migrantkami-chůvami přesouvá ze zemí třetího světa do prvního. Tato konstelace ústí v to, že „dítě v Beverly Hills má nadbytek citů“ (Hochschild 2000: 136). Doplňme jen s odkazem na Parreñas (2001), že ve třetím světě (konkrétně na Filipínách) dochází k odlivu péče, kdy péče se stává nejen hlavním vývozním artiklem, ale hlavně nedostatkovým zbožím. *Mikrorovinu* intimních vztahů mezi rodinou a chůvou popisuje ve své studii například Margaret K. Nelson (1990). Inspirovaná konceptem „citového managementu“ (Hochschild 1983) ukazuje, jak chůvy a rodiny společně definují tzv. citová pravidla, a to ve snaze předejít citové újmě. Klíčovým pravidlem je přitom tzv. odtažitá náklonnost (*detached attachment*), která pečovatelkám přikazuje mít děti dostatečně rády, avšak nikoli příliš rády (viz také Macdonald 1998).

⁸ Toto vyplývá ze ztotožnění ženství a mateřství, které kriticky analyzují především představitelky tzv. černého feminismu – viz mj. Glenn (1994).

Zkoumání delegované péče: chůvy, matky a jejich děti

Empirický základ, který mi slouží jako východisko při odpovědi na otázku, jaké jsou a jak vzájemně souvisejí motivace být chůvou/mít chůvu, tvoří analýza celkem čtyřiceti pěti hloubkových rozhovorů, které jsem v období duben 2010–říjen 2011 uskutečnila se čtyřmi typy aktérů a aktérek. První, nejméně zastoupenou skupinou, byly osoby, které se pohybují ve vietnamské „komunitě“ – mají migrační zkušenost a jejich příbuzní, přátelé či známí někdy v minulosti hledali paní na hlídání. Rozhovory s nimi měly spíše informační charakter, přičemž tito jedinci mi zprostředkovali kontakt s následujícími třemi skupinami – chůvami (celkem 14 rozhovorů trvajících od 60 do 180 minut), matkami (celkem 10 rozhovorů trvajících kolem 45 minut) a dětmi, které mají zkušenost s českými chůvami (ve věku 16–26 let, celkem 15 rozhovorů 60 až 140 minut dlouhých). Při výběru lokalit výzkumu jsem chtěla zajistit co největší rozmanitost, proto jsem volila jak velká města (především Brno, následně pak Praha, Zlín či Opava), tak menší města v pohraničí – v česko-německém a česko-rakouském.

Své informátory (celkem jsem vedla rozhovory s pěti muži: třemi z řad dětí a dvěma „gatekeepery“) a informátorky jsem tedy kontaktovala pomocí metody sněhové koule. První kontakty se odehrávaly většinou přes druhou generaci – oslovila jsem studující VŠ s otázkou, zda měli českou chůvu nebo případně ve svém okolí někoho takového znají. Přes „děti“ jsem se tedy dostala k chůvám a rodičům. Vzhledem k intimnímu charakteru celého výzkumu (viz dále) jsem musela spoléhat nejen na to, že mi někdo bude doporučen jako člověk vhodný pro výzkum, ale především že *já budu doporučena* jako osoba vhodná svěřování se. Toto platilo zejména u vietnamských matek, které bylo nemožné kontaktovat ad hoc (pomyslně) „na tržišti“ a u nichž jsem pro navázání kontaktu byla odkázaná na jedince „zevnitř“. Otázka důvěry a nedůvěry však nebyla jedinou překážkou, které jsem v průběhu výzkumu čelila. Na mém „terénu“ se negativně podepsala také medializace Vietnamců, což jsem pocítila především tehdy, když se mnou několik matek i přes původně domluvenou schůzku odmítlo hovořit. Dalším důvodem, proč z předem domluvených rozhovorů občas sešlo, byla pracovní vytíženost rodičů, kteří *prostě* neměli čas, chuť či energii si po dvanáctihodinovém pracovním dni povídat se zvědavou výzkumníci. Posledním problémem, jež je nezbytné na tomto místě zmínit, byla jazyková bariéra mezi mnou, výzkumníci neznalou vietnamštiny, a mými informátorkami, jejichž znalost češtiny byla mnohdy omezená. Rozhovory tedy byly realizovány tlumočnicki, jejichž role ve výzkumu byla nejen nezanedbatelná, ale aktivní ve smyslu interpretující a zvýznamňující (Temple a Edwards 2002; Esposito 2001). Rozhovory s matkami jsou tak poznamenány tím, co Bogusia Temple a Rosalind Edwards (2002) nazývají tzv. trojí subjektivitou, a sice interakcí mezi třemi aktéry – informátorkou, tlumočnicki a výzkumníci.

Mezi rodinami, se kterými jsem se v průběhu výzkumu setkala, byly rozmanité případy, a to jak co do jejich migrační zkušenosti, tak (v menší míře) co do jejich současné situace (zaměstnání a typu pobytu). Doba příchodu rodičů se pohybovala od 80. let (doba socialistické spolupráce mezi Československem a Vietnamem) až po rok 2005. Velká část mých informátorů přišla do České republiky proto, že už zde měli nějaké příbuzné. Častým modelem bylo také to, že muž sem přišel v 80. letech za studii, vrátil se do Vietnamu, kde se oženil, a pak přišli i s manželkou (a dětmi) zpět do ČR. Některé z dětí, o něž se starají české chůvy, se tedy narodily ve Vietnamu (devět z mých informátorů), jiné už v České republice (šest z mých informátorů). Od doby příchodu se odvíjí postavení rodičů – většina má

trvalý pobyt, výjimkou jsou přechodné pobyty. Nikdo z mých informátorů (respektive rodičů informátorů) neměl české občanství, a to z toho důvodu, že je nechtěli, protože předpokládají návrat do Vietnamu poté, co děti vyrostou a budou zabezpečeny. Z hlediska současného zaměstnání, které je klíčové pro téma této stati, byla většina z rodičů živnostníky vlastnicími obchody/stánky (příčemž buď měl každý svůj obchod, nebo pracovali společně v jednom obchodě), jeden z rodičů byl překladatel a jeden manželský pár pracoval v továrně.

Podle ČSÚ vlastnilo v roce 2009 celkem 88 000 cizinců živnostenské oprávnění, z čehož 36 000 byli jedinci s vietnamským občanstvím, a to 25 000 mužů a 11 000 žen. V případě Vietnamců – jak ukazuje můj výzkum i další rozsáhlé analýzy – je klíčové zaměstnávání v tzv. imigrantské ekonomice. Ondřej Hofírek a Michal Nekorjak (2009) popisují ve své analýze integrace vietnamských imigrantů kořeny vzniku tzv. imigrantské ekonomiky v kontextu proměn po roce 1989, kdy zrušení vládních dohod mezi Československem a Vietnamem vedlo Vietnamce k nalezení nového způsobu, jak legalizovat svůj pobyt. Nejvhodnějším řešením se pak ukázalo získání živnostenského oprávnění, protože „jejich stará pracovní místa zmizela a na nová v rámci obecného trhu práce v Česku nedosáhli“ (tamtéž: 164). Tento model je tak v posledních dvaceti letech reprodukován a ve vyprávěních informátorů se objevuje odkaz na fungující vzorec tohoto sebe-zaměstnávání jako jeden z klíčových *faktů* známých již před příchodem do ČR.

S celkem čtrnácti chůvami jsem realizovala šestnáct rozhovorů. Všechny chůvy sdílely jednu základní charakteristiku: byly závislé na sociálním státě. Většina (devět) chův byly ženy ve starobním důchodu, dvě byly v důchodu invalidním, další dvě byly nezaměstnané a jedna byla na rodičovské dovolené. Z hlediska jejich rodinného statusu je třeba uvést, že čtyři z žen žily samy (byly buď rozvedené nebo vdovy) a byly tedy výhradními osobami zodpovědnými za ekonomický chod domácnosti. Čtyři z mých informátorů-dětí měli za chůvu ženu aktivní na trhu práce – dvě učitelky na základní škole, jedna v mateřské škole a jedna uklízečka. Z toho vyplývají dvě zásadní charakteristiky pomyslného kontraktu mezi rodinou a chůvou. Za prvé, všechny ženy působící jako chůvy ve vietnamských rodinách mají pravidelný finanční příjem ve formě státní podpory nebo platu, což mimo jiné vysvětluje, proč mohou pracovat za částku, která je několikrát nižší než průměrná mzda. A za druhé, placená péče o děti probíhá mimo regulérní trh práce, mezi rodinou a chůvou tak nevznikají žádné smlouvy či regulativy a „pracovní“ vztah je tak pro obě strany nejistý – jakákoli strana jej může kdykoli ukončit.

„Jsme tu cizinci“: placená péče jako výsledek geografické mobility

Když jsem na jaře 2010 volala paní Veselá⁹ (rozené Nguyen) s žádostí o poskytnutí rozhovoru, řekla mi: „Sejdeme se zítra u Vaňkovky, vyzvednu vás autem a vezmu vás někam, kde pochopíte, proč to ti Vietnamci dělají.“ Druhý den mě vyzvedla na domluveném místě a odvezla mě na Olomouckou¹⁰. Daly jsme si kávu v jedné z restaurací a paní Veselá mi řekla: „Tak se pořádně rozhlédněte. Teď už chápete, ne?“ A já jsem pochopila, že mám pochopit

⁹ Všechna jména byla změněna.

¹⁰ Největší brněnská tržnice.

vysoké pracovní nasazení zdejších živnostníků jako hlavní důvod toho, proč některé vietnamské rodiny hledají paní na hlídání svých dětí. Odvozovat motivace k najímání českých chův z prostého faktu, že Vietnamci hodně pracují, by však bylo nepřesné a neúplné. Spíše než v ekonomické situaci rodin je třeba důvody hledat v (a interpretovat skrze) jejich post-migrační zkušenosti, v jejímž kontextu dochází k redefinování rodinného života a jeho významů. Nazli Kibria (1993) ve své studii o vietnamských imigrantech v USA sleduje generační a genderové vztahy v usazujících se rodinách. Autorka popisuje, jak nový ekonomický a sociální kontext, v němž se tyto rodiny nacházejí, přináší zapeklitou rodinnou situaci (*family tightrope*) balancující mezi vietnamskou a americkou kulturou a vede ke složitému vyjednávání toho, co znamená rodina, domácnost a vztahy v ní.

Rodinný život mých informátorů je zásadně ovlivněn třemi hlavními zlomy: změnou pracovního prostředí, která přináší otázku, *jak sladit pracovní a rodinný život*; (transnacionálním) balancováním mezi dvěma kulturními světy vedoucím *k promyšlení a sjednocování rodinných modelů v zemi původu a zemi současného bydliště*; a vytržením ze sociálních sítí, z něhož vystává dilema, *jak si poradit s novou rodinnou situací bez podpory širší rodiny*. Výsledkem vzájemného spolupůsobení těchto tří faktorů je pak nová konstelace vztahů v rodině, která ústí v najímání českých chův.

Po příchodu do nové země se tedy vietnamské rodiny ocitají v novém *ekonomickém světě trhu práce*. Migrační projekt mých informátorů by se dal shrnout třemi hesly: pracovat, vydělat peníze a zajistit lepší budoucnost. Podle mých informátorů-dětí rodiče velice často hovoří o tom, že do ČR přišli právě proto, aby se oni (dětí) měli lépe, a vysvětlují tak nejen své pre-migrační motivace, ale především post-migrační dopady na jejich životy. S tímto je spojena základní proměna jejich pracovních biografii – jak kvalitativní (změna oboru, v němž pracují), tak kvantitativní (zintenzivnění pracovního nasazení). Vzhledem ke zvyšující se konkurenci na poli tohoto podnikání a logice tohoto způsobu obživy „zavři obchod – nevyděláš“ se práce pro mnohé z nich stává alfou i omegou života v nové zemi. Mí informátoři se shodují v tom, že příchod do nové země s sebou nese výrazné omezení volného času, který by rodiče mohli trávit se svými dětmi – a to jak o víkendech, tak večer po práci. Zatímco ve Vietnamu by tedy mohli rodiče trávit se svými dětmi více času, v ČR je většinou kontakt s dětmi omezen na několik málo hodin denně či dokonce týdně (pokud dítě bydlí u chůvy).

Pracovitost a ochota obětovat veškerý soukromý život ve prospěch pracovního života byla mými informátory a informátorkami interpretována jednak jako projev jejich vietnamství – odlišná mentalita, jiná výchova, zkušenost velké chudoby či války jako zakládající rys kolektivní paměti pohánějící jedince pracovat víc a víc – a jednak jako výsledek příchodu do nové země. Ve druhém případě pak informátoři a informátorky kladou důraz na zlomový moment příchodu do nové země a kontrastují „tam“ a „tady“, přičemž „tady“ je srovnáváno nejen s tím, jak je to „tam“, ale také jak je to „tady“ u majority. Paní Duong, matka dvou dětí, mi například v rozhovoru řekla, že Vietnamci podle ní pracují více než Češi a že kdyby byla ve Vietnamu, mohla by pracovat méně, než pracuje teď. Vydělávání peněz neprobíhá pro kumulaci financí jako takovou nebo pro materiální zabezpečení; dvoje rodiče mých informátorů-dětí bydleli na ubytovně – jedni než se jim narodily děti a druzí v době, kdy jejich dcera bydlela v české rodině. Peníze jsou vydělávány pro zajištění „lepšíh zítřků“, což zdůrazňují nejen rodiče, ale i některé chůvy a děti. Třetí zmínění aktéři tak sice připouštějí, že jim

chyběly rodinné výlety a společně trávený čas, na druhou stranu však přiznávají, že rodiče tvrdě pracují právě proto, aby se oni měli líp. V této souvislosti je velice často zmiňováno vzdělání a vzdělávání jako stěžejní výdobytek – rodiče jsou ochotni platit relativně vysoké částky za soukromé školy, kurzy a doučování, a to už od útlého věku. Nejlepší vzdělání má dětem zajistit překonání stigma „cizinec“ a má je vybavit pro to, aby všem ostatním dokázali, že „nejsou o nic horší než jini“; jak například uvedla paní Ho, matka dvou dětí, která byla díky finanční situaci rodiny nucena jít do práce, když jejímu prvnímu dítěti bylo deset měsíců, a o tři roky později, když se jí narodila dcera, v jejích dvou měsících.

Když tedy výše zmíněná paní Duong říká, že Vietnamci pracují více než Češi, je to právě proto, že následují rovnici „čím více rodiče pracují, tím lépe se děti budou mít“; vietnamští rodiče tedy potřebují vynaložit více úsilí než čeští rodiče, protože jejich děti mají vstupní diskvalifikaci v tom, že jsou cizinci.¹¹ Rodiče přijímají tuto logiku natolik, že spíše než o nutnosti pracovat hovoří o *chtění* pracovat – ženy se prostě chtějí brzy po porodu vrátit do práce. Zatímco pro matky je toto výrazem děláním maxima pro své děti, pro chůvy je to něco, s čím se mohou (jakožto matky) jen těžko ztotožnit. Vietnamské ženy jsou tak často podrobeny ze strany svých zaměstnanek morálním soudům, které vycházejí z jiných kulturních základů (o morálních hierarchiích viz Arendell 1999; Uttal 1993).

Druhou rovinnou, která tedy vstupuje do hry, je úroveň *sladování dvou kulturních světů* v kontextu žití transnacionálního života. Již zmíněná Kibria (1993) píše, že jedinci aktivně reagují na strukturální podmínky v nové společnosti s odkazem na „kulturní zavazadla“ – zkušenosti a chápání světa, které si s sebou přivezli z původního domova a na jejichž základě vytvářejí nové představy v novém kontextu. K tomu je třeba dodat, že vietnamští imigranti jsou v neustálém kontaktu se svou domovinou – ať už skrze sledování zpráv, telefonáty svým příbuzným nebo pravidelné prázdninové návštěvy. Tím tak mají k dispozici více referenčních rámců (Khayati 2008), na které odkazují a které jim poskytují ideové zdroje například právě pro způsob péče o děti. Jinými slovy, podoba péče o děti je ideově organizována podle předlohy z Vietnamu („jak bychom to udělali, kdybychom byli ve Vietnamu“, „jak to dělali naši rodiče“, respektive „jak to dělají naši příbuzní“ atp.), avšak geograficky se odehrává v kontextu českém.

České chůvy tak vietnamským rodinám napomáhají simulovat model péče o děti, který znají z Vietnamu a který jim vyhovuje více než ten český. Lise Widding Isaksen (2010b) popisuje, jak migranti a migrantky v kontextu transnacionálního prostoru kontrastují modely péče z domoviny a nové země a dávají přednost těm, které jsou *normálně dělané* v zemi původu. Mé informátorky mimo jiné popisují kratší (půlroční) placenou mateřskou dovolenou, která motivuje mnoho vietnamských žen vrátit se na pracovní trh, když je dítěti šest měsíců. Tuto zkušenost pak kontrastují s českým modelem, kdy rodiče *mohou* zůstat s dítětem doma po dobu až čtyř let. Dalším klíčovým bodem srovnávání je pak podpora *sladování* pracovního a soukromého života. Podle mých informátorek mají rodiny ve Vietnamu

¹¹ V této rétorice je také nutnost, aby se děti naučily českému jazyku a české kultuře, zvýznamňována jako jeden z důvodů, proč rodiny hledají *české* ženy na hlídání. V kontextu životních biografii rodin se však jedná pouze o přidání hodnotu celého modelu než o jeho jádro, které by explicitně odkazovalo k integračním strategiím rodičů.

k dispozici větší podporu, a to i když nastupují relativně brzy zpět na trh práce. Ženy zmiňovaly především dvě hlavní opory: školky nebo spoléhání na příbuzenské sítě (viz níže).¹² Nicméně v kontextu ČR se rodiny nemohou spoléhat výhradně na školky: „zavírací hodiny sociálního státu“¹³ jsou jasné – například v Brně, kde jsem realizovala polovinu rozhovorů, mají školky otevřeno zhruba do 17:00, což pro rodiče, kteří pracují do 20:00 či déle, nestačí. Podobně fungují také základní školy, a proto většina rodin potřebuje hlídání dětí (respektive jejich vyzvedávání ze školy a psaní úkolů s nimi) také v pozdějším (školním) věku.

Vedle spoléhání na sociální stát je další hlavní strategií sladování rodinného a pracovního života ve Vietnamu spoléhání na prarodiče. A proto je pro post-migrační život *vytržení ze sociálních sítí* třetím klíčovým faktorem vytvářejícím nutnost hledat třetí osobu na péči o děti. Nepřítomnost známých a příbuzných, se kterými je kontakt udržován pouze telefonicky či e-mailově, případně jednou za čas (četnost závisí na finanční situaci rodiny) při návštěvě domoviny, zasahuje v podstatě do všech domén post-migračního života. Rodiny jsou tedy odkázány samy na sebe (naopak v mnoha případech finančně vypomáhají svým příbuzným ve Vietnamu), což se výrazným způsobem projevuje v pocitu vytrženosti, ztrátě „uzemnění“ a podpory v nové zemi a také právě v otázce péče o děti. Jedenadvacetiletá Nguet, která přišla s rodiči do ČR, když jí byly čtyři roky a o kterou se staraly postupně tři české chůvy, vzpomíná, že se její maminka vrátila brzy do práce a ještě před odchodem do ČR se o ni starala její babička. Zároveň popisuje, že její sestřenice, která bydlí na vesnici blízko Hanoje, má malé dítě, o které se střídavě starají babičky – její maminka a maminka manžela – které u nich vždy „na střídačku“ po měsících bydlí.

Najímáním českých chův vietnamské rodiny odpovídají na post-migrační vytržení ze sociálních/příbuzenských sítí a model, který by naplňovaly ve Vietnamu. Babička, která by ve Vietnamu automaticky nastoupila a s hlídáním vypomohla, tedy v nové zemi chybí, případně – pokud je také v ČR (podle informátorů to není příliš časté, což je ostatně patrné také z procentuálního zastoupení generace nad 65 let; v mém vzorku to byl pouze jeden případ) – je pracovně vytižená stejně jako rodiče, přičemž pracovat v obchodě je práce, která je v rámci „komunity“ více hodnocena – finančně i symbolicky. České chůvy (a případně také jejich rodiny) jsou tak pro ně náhradou za chybějící příbuzné. Z takové definice vztahu pak vyplývá klíčový závěr, a sice že chůva *zastupuje* (v anglickém významu *supplement*) matku, ale *nahrazuje* (v anglickém významu *supplant*) babičku (viz též Nelson 1990). Mezi chůvou a dítětem (méně často mezi chůvou a rodiči) tak vzniká příbuzenský vztah, kdy dítě je součástí chůviny rodiny a chůva mu předává svůj kulturní a sociální kapitál, který rodičům v nové zemi často chybí. Vedle toho samotné děti zmiňují symbolickou potřebu mít babičku. Chůva tak v některých případech doplňuje příbuzenskou síť a stává se důležitým opěrným bodem rodiny a především dětí, které k ní jezdí na prázdniny, pečou s ní buchty nebo chodí na houby.

Mít českou chůvu se tak v rámci vietnamské „komunity“ stává post-migrační normou. Zatímco podle Hany Haškové využívá individuální soukromou placenou péči pouze 1–2 %

¹² Některé dodávaly ještě rostoucí trend poptávky po placených pomocnicích ve větších městech (kdy pomocnicemi jsou většinou ženy z venkova).

¹³ Za tuto metaforu děkuji prof. Lise Widding Isaksen.

českých rodin (Hašková 2008), mí informátoři a informátorky odhadují, že počet vietnamských rodin, které hledají chůvu pro své děti, se pohybuje kolem 80–95 %. Většina z nich přitom dodala, že se jedná o jev „běžný“, „normální“ či „samozřejmý“. Tento vzorec je tedy reprodukován v rámci vietnamské „komunity“ – a stává se zde „normálním“ (a tedy i kulturně přijatelným) modelem sladování pracovního a rodinného života. Některé chůvy přecházejí z rodiny na rodinu, případně jsou osloveny, zda nemají nějakou kamarádku, která by se mohla starat o děti známých.

Peníze nebo emoce: naplňování ženské role

Prue Chamberlayne a Annette King (2000: 129) píší, že „péče je biografický projekt“ spojující „události a zkušenosti z minulosti, očekávání a aspirace pro budoucnost a současné podmínky“. Takové pojetí péče mi na tomto místě umožní nejen zachytit motivy žen pracovat jako chůva, ale především to, jak tyto motivy souvisejí s jejich děláním genderu. Pohlížím-li tedy na pečovatelské biografie žen, chápu (placenou) péči jako jednu z genderovaných činností, skrze které ženy dělají gender. Tak utvářejí své „normální“ biografie (Šmausová 2002) odpovídající normativním genderovým řádům, v nichž jsou péče a ženství neodmyslitelně spjaty. Dialektický vztah mezi péčí a ženstvím tkví v tom, že péče je genderově kódována jako výlučně ženská aktivita a ženství je určováno skrze pečovatelství (respektive mateřství – viz Glenn 1994).

Jak už jsem uvedla výše, na počátku práce chůvy stojí zlom v pracovní biografii žen, který přináší dvě klíčové změny: pokles ve finančním zajištění (po kterém může následovat obecný pokles životní úrovně) a náhle nabyté množství volného času (které je stěžejní kompetencí nutnou pro vykonávání role chůvy).¹⁴ Z toho také vyplývají dva hlavní důvody, které chůvy zmiňovaly v odpovědi na otázku, jak jste se k této činnosti dostala: výdělek či přívůdlek a rozptýlení.¹⁵ Tyto důvody se prolínají a v podstatě není možné přesně určit, kde končí jeden a začíná druhý. Když paní Zezulková, učitelka na základní škole, odešla do důchodu, začala se záhy starat o vietnamského chlapečka, kterého vyzvedávala ze školky a později, když začal chodit do školy, s ním psala úkoly. Paní Zezulková vzpomíná, že nejprve byla ráda, že je v důchodu, ale brzy se prý začala nudit. Navíc si uvědomila, že by jí menší přívůdlek přišel vhod, aby si mohla našetřit na dovolenou a nemusela se moc uskromňovat.

¹⁴ Vietnamské rodiny hledají pro své děti chůvy na různé typy „úvazku“ – od tříhodinového hlídání každý den (mezi ukončením školního vyučování po příchodu rodičů z práce), přes celodenní hlídání pět nebo sedm dnů v týdnu, až po model, kdy dítě v podstatě bydlí u chůvy a rodiče ho navštěvují o víkendu.

¹⁵ Třetím důvodem (zmiňným jen jednou chůvou a jednou dívkou, která mi vyprávěla o své chůvě) bylo přátelství mezi chůvou a rodinou, které existovalo před narozením dítěte. Takové popisovala paní Kosová, která sice v době, kdy se narodil Minh, chodila do práce, ale když mu bylo asi šest měsíců, dostala možnost odejít o dva roky dříve do důchodu. Podobně mi Mai vyprávěla, že se rodiče s její babičkou znali z dřívějšíka a že babičku přesvědčili, aby si Mai vzala na hlídání: „Rodiče prodávali dřív na tržnici a babička s dědou šli kolem a táta jim navrhl, se jich zeptal, jestli by mě nechtěli hlídat, byly mi asi čtyři měsíce, babička s dědou nejdřív říkali, že ne. A táta že ať si to teda zkusej. A tak už jsem jim pak zůstala.“

Když jsem se paní Zezulkové zeptala, zda pro ni byly důležitější peníze nebo ono rozptýlení, nebyla si jistá, co odpovědět, a řekla, že si svůj život bez chlapců teď nedokáže představit – stýská se jí po nich, i když je třeba jen týden nevidí.

Nejen z vyprávění paní Zezulkové ale i jiných chův lze vyčíst napětí mezi ekonomickými motivy (ve smyslu zajištění příjvídělku) a rozptýlením ve smyslu vyplnění času (nudila se) typicky genderovanou aktivitou (péče o dítě). Z hlediska *ekonomických motivů* je třeba zdůraznit tři klíčové skutečnosti: za prvé, asi tři čtvrtiny chův v mém vzorku nehledaly žádný příjvídělek a byly osloveny buď přímo rodinou nebo známými s nabídkou, zda by tuto práci nechtěly vykonávat. Rodiny si tak našly chůvy, nikoli chůvy práci. Za druhé, ty, co hledaly práci, nehledaly a priori péči o děti, ale (při)výdělek, který se naplnil placenou péčí o děti. Paní Křepelková viděla na jednom vietnamském obchodě inzerát „hledáme hlídání“ a předpokládala, že se bude jednat o hlídání zboží, tedy o práci prodavačky, nicméně majitelé obchodu hledali chůvu, kterou se záhy stala právě ona. Podobně paní Pham – když vzpomíná, jak poprvé potkala paní Brhlíkovou, která ji už více než dva roky hlídá dceru Than – popisuje, jak za ní přišla do obchodu paní Brhlíková a hledala práci prodavačky. Paní Pham říká, že v té době prodavačku nepotřebovala, a tak paní Brhlíkové navrhla, aby jí pomohla s hlídáním dcery, kterou do té doby měla u sebe v obchodě. A za třetí, jak už jsem uvedla výše, průměrná hodinová mzda se pohybuje kolem dvaceti korun, přičemž chůvy mnohdy ze svého hradí dětem také maličkosti jako zmrzlina, čokoláda či dárky na narozeniny a Vánoce apod. (v jednom případě dokonce chůva nebrala za péči žádné peníze). Všechny chůvy se shodují v tom, že tato práce nemůže být vykonávána primárně kvůli příjvídělku a nefiguruje tedy u nich *primárně* jako strategie ekonomického zaopatření.

Takže i když je důvod finančního zajištění, který vzniká po zásadní ruptuře v pracovní biografii, hmatatelnější a uchopitelnější (základní logika je přece ta, že se jedná o *placenou* pomoc s hlídáním vykonávanou ženami *mimo trh práce*), pro komplexní pochopení je třeba obrátit se k genderovaným biografii žen-chův. I když totiž přijmeme tezi, že by tato práce byla vykonávána pouze díky dostatku času a/nebo z nedostatku financí, otázkou zůstává, proč tyto ženy nehledaly práci jinou a přijaly časově a citově náročnou práci chůvy za plat menší než minimální. Jinými slovy, jaké byly jejich motivy pracovat *právě jako chůvy*? Z vyprávění mých informátorek lze vyčíst pět různých odpovědí na tuto otázku, které odkazují na jejich minulé, současné i budoucí pečovatelské biografie.

Za prvé, zintenzivnění pečovatelské biografie: *starala jsem se o svoje děti, tak jsem si prostě přibrála další*. Tento přístup je nejvíce ze všech pěti spjatý s finanční odměnou. Paní Špačková pracovala jako chůva u pěti různých rodin, a to vždy během své mateřské/rodičovské „dovolené“. V současné době pracuje jako prodavačka a vzpomíná, jak si vždycky přibrála děti, které vycházely věkově k jejím dcerám a jak takto přispívala do rodinného rozpočtu v době, kdy její příjem byl omezen pouze na příspěvek v rodičovství.

Za druhé, rozrůznění pečovatelské biografie: *pečovala jsem o nemohoucího manžela a potřebovala jsem se také realizovat jinde*. Paní Zvonková ve svých cca čtyřiceti letech a paní Lelková ve svých cca šedesáti letech se začaly starat o manžela, který byl upoután na lůžku a vyžadoval 24hodinovou péči. Obě ženy tedy pobíraly podporu v nemohoucnosti za péči o svého manžela – jedna z nich byla nezaměstnaná a druhá v důchodu –, přičemž potřeba financí u nich byla doplněna potřebou odreagování se, přijít na jiné myšlenky. Paní

Lelková mi vyprávěla, jak ji její manžel nabádal k tomu, aby se začala starat o malého vietnamského chlapce, a to z toho důvodu, aby přišla na jiné myšlenky a nevěnovala se jen jemu. Zároveň také vzpomíná, jak manžel pookřál díky přítomnosti malého dítěte. Ženy tak hledaly útočiště před fyzicky a citově náročnou péčí o manžela v péči o malé dítě, ke kterému citově přilnuly. V těchto případech je péče o dítě explicitně chápána jako zábava či koníček, a není tedy ani samotnými chůvami chápána jako práce, ale spíše jako placený koníček.

Za třetí, pokračováním pečovatelské biografie: *tahle práce mě baví a je mi blízká, protože mám ráda děti a sama jsem ty svoje vychovala*. Tento typ odkazuje k těm případům, kdy péče strukturuje celou biografii ženy a stává se součástí jejího života už od útlého věku. Můžeme zde sledovat bohatou – ve smyslu intenzivně žitou – zkušenost s péčí o děti, která měla přednost před pracovním životem. V tomto případě nejvíce ze všech modelů platí explicitní genderovanost péče jako univerzální a přirozené ženské aktivity. Jak píše mimo jiné Murray (1998: 150), „péče o děti je chápána jako něco, co ženy přirozeně dělají, je to rozšíření jejich kulturně schválené pečovatelské mateřské role“. Takové je pojetí placené péče i u paní Křepelkové. Ta má dvě dcery (ve věku 15 a 17 let), se kterými byla dlouho doma na rodičovské dovolené, a (jak sama říká s odkazem na vietnamské rodiny) než aby je dala na hlídání někomu jinému (cizímu), opustila zaměstnání nebo chodila do práce večer, když byl manžel doma a vystřídal se. Říká, že si je sama „vypiplala“ a že by se nikdy nenechala připravit o to, pozorovat své děti, jak vyrůstají. Když pak hovoří o své práci chůvy, chápe ji jako činnost vycházející z přirozenosti, ke které má blízko nejen z podstaty svého žensství, ale také díky dostatečným zkušenostem.

Za čtvrté, dodatečné doplnění pečovatelské biografie: *v důchodu bych se nudila a takto zažiju to, co jsem nezažila se svými dětmi a/nebo vnoučaty*. Na rozdíl od paní Křepelkové jiné chůvy musely nastoupit na trh práce dříve (typicky ve dvou letech dítěte), a byly tak nuceny postoupit péči a hlídání ve prospěch pracovní biografie. Toto se týká také jejich výpomoci coby babyček – většinou byly pracovní aktivní i v době, kdy jejich vnoučata byla malá, a nemohly si tedy s nimi užít tolik společného času. Zároveň chůvy popisují odchod do důchodu jako něco, co jim vneslo do života nudu. Hlídání dětí ale pro ně není jen *ad hoc* vyplnění přebytku volného času, ale dává jim možnost zažít to, co nemohly či nemohou zažít se svými vnoučaty – a to jednak kvůli pracovnímu vytížení, nebo prostě proto, že vnoučata nevidají každý den a netráví s nimi tolik času jako s vietnamskými dětmi. To vychází z logiky vztahu mezi rodinou a chůvou, kterou jsem uvedla výše, a sice že chůvy zastupují matky, a jsou tak hlavními pečovatelkami o dítě, naopak pro děti svých dětí jsou *jen* babičkami. Jinými slovy, zatímco jsou pro svá vnoučata „víkendovými babičkami“, pro svá vietnamská vnoučata jsou – jako v případě paní Orlové – celodenně celotýdenními babičkami.

Za páté, vynahrazení (aktuálně) neúplné pečovatelské biografie: *chybí mi zažívat ten pocit, kdy je na mně někdo závislý a potřebuje mě; potřebuji, aby mě někdo potřeboval*. Především ženy v důchodu zažívaly paralelně s opuštěním trhu práce také do určité míry generační vytržení ze sociálních sítí. Ženy se ocitají ve fázi života, kdy už je jejich děti nepotřebují, nežijí s nimi, případně mají vlastní rodiny. Z hlediska pečovatelských biografí se tedy v jejich životě objevuje prázdné místo – není o koho pečovat. A to buď proto, že ženy ještě nemají vnoučata, nebo proto, že mezigenerační vazby jsou oslabeny a žena se se svými vnoučaty (ne)vídá nepravidelně. V prvním případě se chůvy ocitají v doslova liminálním

stadiu mezi matkováním a babičkováním. Paní Brhlíková, matka tří dospělých dcer, popisuje, jak se každé ráno vítá s třiletou Than, která jí vítá slovy „babi, babičko“, a přitom bilancuje svou potřebu o někoho se starat, kterou naplňuje právě skrze placenou péči. Paní Brhlíková explicitně hovoří o „komplexu, že ještě nemá svoje vnoučátka“ a říká, že jí toto Than vynahrazuje, protože s ní může udělat „tuli tuli“.

Ve druhém případě chůvy čelí mezigeneračnímu vytržení, o kterém mi vyprávěla paní Dudková, bývalá učitelka na základní škole. Ta se začala starat o malou Thuy, když jí bylo sedm týdnů. V té době prý procházela „nějakou krizí“, a když viděla, jak na ni malá Thuy kouká z postýlky, řekla si „my dvě se potřebujeme navzájem“. Dnes je holčičce osm let a u své babičky a Franty (jak říká partnerovi paní Dudkové) bydlí, jezdí s nimi na hory lyžovat, k moři atd. Paní Dudková přiznává, že je na Thuy závislá a že jí holčička dodává energii, a kdyby se jí něco stalo, nepřežila by to. Teprve až v samém závěru tříhodinového rozhovoru pak paní Dudková přiznává, že kvůli neshodám se svou snachou se s rodinou svého syna (včetně vnoučat) stýká velice sporadicky a že jí malá Thuy (její „miláček“, jak jí říká) toto všechno vynahrazuje.

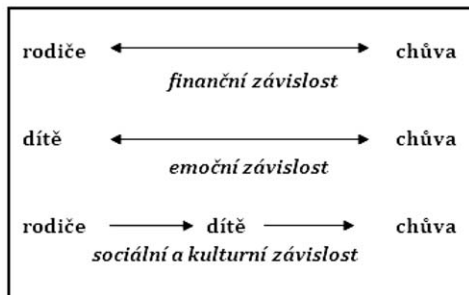
Závěrem: formy vzájemné závislosti

Přemýšlet o vietnamských rodinách najímajících chůvy pečující o jejich děti v kontextu stávajících konceptuálních rámců je velmi obtížné, protože tyto nejsou schopny fenomén českých chův ve vietnamských rodinách postihnout. Stávající mainstreamové přemýšlení o tomto fenoménu generuje dva zásadní předpoklady: prototypem migrantky z Východu na Západ se stává pomocnice v domácnosti a prototypem pomocnice v domácnosti je migrantka z Východu. Zatímco mainstreamové výzkumy nás přesvědčují, že pomoc v domácnosti je třídně specifický fenomén, příklad vietnamských rodin a českých chův ukazuje, že jakýkoli třídní *rite de passage* chybí – a to jak sestupná třídní mobilita na straně chův, tak vzestupná třídní mobilita na straně rodin. V 90. letech 20. století začaly autorky vycházející z tzv. černého feminismu poukazovat na nedostatky v konceptualizaci mateřství, která podle nich byla třídní a západocentrická, a neodpovídala tak zkušenostem žen z pracující třídy a/ nebo jiné etnicity (srovnej Glenn 1994). Troufám si tvrdit, že podobně je na tom také konceptualizace pomoci v domácnosti, která je taktéž třídní a západocentrická: definovaná skrze zkušenost (bílých) středních tříd západního světa. Jak ukázal můj výzkum, placená pomoc v domácnosti nemusí být *jen* privilegiem středních tříd, ale *také* nutností nižší třídy, pro kterou je dvojnásob plat nezbytný. A ženy zároveň nemusejí pracovat jako chůvy proto, že potřebují peníze, ale z jiných motivů, které je třeba chápat v kontextu jejich (pečovatelských) biografii a nikoli v ekonomické či třídní situaci.

V tomto článku jsem nabídla alternativní konceptuální rámec – *koncept vzájemné závislosti* – pro pochopení fenoménu placené péče, s jehož pomocí lze zachytit komplexnější pohled na motivy českých žen pracovat jako chůvy a vietnamských rodin tyto chůvy hledat. Domnívám se, že s jeho pomocí lze vysvětlit diverzitu motivů na obou stranách vztahu a pomocí jednotlivých dílků vystavět úplnou skládačku vztahu vynořujícího se mezi vietnamskými rodinami a českými chůvami. Cílem mé analýzy hloubkových rozhovorů s chůvami, matkami a dětmi bylo najít klíčové body v biografii vietnamských a českých žen,

kteří vedou ke vzájemnému potřebování se, a zakládají tak vztah vzájemné závislosti, která se odvíjí od post-migračních a pečovatelských biografii. Závislost tedy můžeme sledovat na třech rovinách, které zachycuje následující schéma.

Schéma 1: Tři roviny závislosti

Finanční závislost představuje přímočarý vztah mezi chůvou, která je placena, a rodiči, kteří platí chůvu, aby mohli vydělávat peníze na trhu práce. Nicméně, jak jsem ukázala výše, finanční ohodnocení hraje v celém vztahu mezi rodinou a chůvou spíše marginální roli. Zájem o peníze, který většinou ani na začátku vztahu nebyl tím primárním, mizí v průběhu vztahu a je nahrazen citovými pouty – chůvy si typicky nedělají starosti s tím, jestli jim rodiče „proplatí“ zmrzlinu, kterou dítěti koupily, ale kupují ji, protože prostě chtějí. Vztah vietnamských rodin a českých chův tedy není ztělesněním ekonomických třídních hierarchií. Jak s rozhořčením odpověděla Han, která má od čtyř let svou českou babičku, když jsem se jí zeptala, jakou roli podle ní ve vztahu mezi chůvami a rodinami hrají peníze: „Já nechápu, proč si všichni myslí, že je všechno na světě jenom o penězích!“.

Vzájemná komplementarita rolí a oboustranné potřebování se je nejpatrnější u *emoční závislosti*. V části věnované vytržení ze sociálních sítí jsem uvedla, že chůva vietnamským rodinám nahrazuje babičku. V souvislosti s pečovatelskými biografii (především těmi, které jsem popsala jako rozrůznění, pokračování, doplnění a vynahrazení) je třeba na tomto místě zdůraznit, že vietnamské děti nahrazují svým chůvám vnoučata/děti. Právě v tomto momentě se biografie na třech stranách vztahu střetávají: rodiče potřebují náhradu za babičky, aby mohli jít do práce, děti potřebují náhradu za babičky daleko ve Vietnamu, aby prostě měly babičku, a chůvy potřebují náhradu za nepřítomná/neexistující vnoučata. Zkušenost s hlídáním dětí zakládá nejen hluboký citový vztah k dítěti, o které se chůva aktuálně stará, ale v některých případech také spouští řetězec dalších navazujících hlídání. Xuan například o své babičce řekla, jak moc plakala, když u ní přestali s jejím bratrem bydlet (bydleli u babičky od pondělí do pátku, na víkendy chodili k rodičům). Záhy po jejich odchodu si babička, která žije na západě Čech, v místě typickém svou koncentrací (mladých) vietnamských rodin, našla další malé děti, o které se (k menší nevoli a žárlivosti Xuanina bratra) začala starat. Podle Xuan si babička na hlídání vietnamských dětí tak zvykla, že už bez nich nemůže být, a vyplňuje tímto prázdnotu, kterou bez nich cítila. Xuanina babička není jediným případem z mého vzorku, pro kterou první zkušenost s hlídáním vietnamského dítěte spustila další hlídání dalších dětí.

Emoční závislost tedy přesahuje aktuálně hlídané děti a vede k závislosti na tomto typu práce, která se stává základem pro definování sebe sama skrze péči o druhé (děti).

Třetím typem závislosti je *závislost sociální a kulturní*, která směřuje od rodičů k chůvám a z níž „těží“ především děti (a rodiče skrze své děti). Sociální závislost vzniká především kvůli nedostatečným jazykovým kompetencím, kterými disponují rodiče. Chůvy jsou tak do doby, než děti vyrostou a zařizují všechno samy, osoby zodpovědné za komunikaci se školou (chodí na rodičovské schůzky, v některých případech i podepisují žákovské knížky) či s lékaři. Chůvy také dětem (méně často pak i rodičům) předávají svůj sociální kapitál – seznamují je se svými známými a příbuznými –, nahrazují chybějící sociální síť a poskytují tak určité uzemnění pro celou rodinu. Kulturní závislost je pak nejvíce zjevná v předávání jazykových kompetencí a zprostředkování českých tradic a zvyků. Samy děti pak uvádějí, že se díky své chůvě lépe integrovaly do české společnosti.

V čem může být příklad českých chův ve vietnamských rodinách inspirující pro další zkoumání v oblasti delegované péče? Příklad žen z majority pracujících pro ženy z minority nabourává zažitou rovnici, v níž je role pečovatelky a/nebo pomocnice ztotožněna s migrantkou a/nebo ženou z nižší třídy. Vyvstává tedy otázka, jak citlivěji interpretovat motivace žen tuto práci vykonávat a vyhledávat. Domnívám se, že koncept vzájemné závislosti může být vhodným analytickým nástrojem pro zachycení komplexity vztahů mezi chůvami a rodinami, a nabízí tak genderově citlivější a méně třídně a etnicky specifický (a v tomto případě limitující) pohled na fenomén placené péče.

Literatura

- ANDALL, Jacqueline. Hierarchies and Interdependence: The Emergence of a Service Caste in Europe. In ANDALL, J. (ed.). *Gender and Ethnicity in Contemporary Europe*. 1. vyd. Oxford: Berg, 2003, s. 39–60. ISBN 1859736521.
- ARENDELL, Terry. Conceiving and Investigating Motherhood: The Decade's Scholarship. *Journal of Marriage and Family*, 2000, roč. 62, č. 4, s. 1192–1207. ISSN 1741-3737.
- BIKOVA, Mariya. The Snake in the Grass of Gender Equality. Au-Pairing in Women-Friendly Norway. In ISAKSEN, L. W. (ed.). *Global Care Work. Gender and Migration in Nordic Societies*. Lund: Nordic Academic Press, 2010, s. 49–68. ISBN 978-91-8550-948-5.
- BÚRIKOVÁ, Zuzana; MILLER, Daniel. *Au Pair*. Cambridge: Polity Press, 2010, ISBN 0745650120.
- BÚRIKOVÁ, Zuzana. Motivácie au pair migrácie zo Slovenska. *Slovenský národopis*, 2007, roč. 55, č. 4, s. 442–456. ISSN 1335-1303.
- BÚRIKOVÁ, Zuzana. Prečo majú britské matky au pair a čo sa na tom slovenským au pair nepáči. *Slovenský národopis*, 2006, roč. 54, č. 4, s. 341–356. ISSN 1335-1303.
- CHAMBERLAYNE, Prue; KING, Annette. *Cultures of Care: Biographies of Carers in Britain and the Two Germanies*. 1. vyd. Bristol: The Policy Press, 2000. ISBN 1861341660.
- CHANG, Grace. *Disposable Domestic. Immigrant Women Workers in the Global Factory*. 1. vyd. Cambridge: South End Press, 2000. ISBN 0-89608-617-8.
- CHEEVER, Susan. The Nanny Dilemma. In EHRENREICH, B., HOCHSCHILD, A. R. (eds.). *Global Woman: Nannies, Maids, and Sex Workers in the New Economy*. 1. vyd. New York: Metropolitan Books, 2003, s. 31–38. ISBN 080506995X.

- EHRENREICH, Barbara; HOCHSCHILD, Arlie R. Introduction. In EHRENREICH, B., HOCHSCHILD, A. R. (eds.). *Global Woman: Nannies, Maids, and Sex Workers in the New Economy*. 1. vyd. New York: Metropolitan Books, 2003, s. 1–13. ISBN 080506995X.
- ESPOSITO, Noreen. From Meaning to Meaning: The Influence of Translation Techniques on Non-English Focus Group Research. *Qualitative Health Research*, 2001, roč. 11, č. 4, s. 568–579. ISSN 1049-7323.
- GLENN, Evelyn Nakano. Creating a Caring Society. *Contemporary Sociology*, 2000, roč. 29, č. 1, s. 84–94. ISSN 0094-3061.
- GLENN, Evelyn Nakano. From Servitude to Service Work: Historical Continuities in the Racial Division of Paid Reproductive Labor. *Signs*, 1992, roč. 18, č. 1, s. 1–43. ISSN 0097-9740.
- GLENN, Evelyn Nakano. Social Constructions of Mothering: A Thematic Overview. In GLENN, E. N. a kol. (eds.). *Mothering: Ideology, experience, and agency*, Routledge, New York, 1994, s. 1–29. ISBN 0415907764.
- GREGSON, Nicky; LOWE, Michelle. *Servicing the Middle Classes: Class, Gender and Waged Domestic Labour in Contemporary Britain*. 1. vyd. London and New York: Routledge, 1994, ISBN 0415085314.
- HAŠKOVÁ, Hana. Kam směřuje česká společnost v oblasti denní péče o předškolní děti? In KŘÍŽKOVÁ, A., DUDOVÁ, R., HAŠKOVÁ, H., MAŘÍKOVÁ, H., UHDE, Z. (eds.). *Práce a péče: Proměny rodičovské v České republice a kontext rodinné politiky Evropské Unie*. 1. vyd. Praha: SLON, 2008, s. 51–80. ISBN 978-80-86429-94-6.
- HOCHSCHILD, A. R. Láška a zlato. Globální řetězce péče. In HRUBEC, M. (ed.). *Sociální kritika v éře globalizace. Odstraňování sociálně-ekonomických nerovností a konfliktů*. 1. vyd. Praha: Filosofia, 2008, s. 107–128. ISBN 978-80-7007-286-8.
- HOCHSCHILD, Arlie R. *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*. 1. vyd. Berkeley, CA: University of California Press, 1983. ISBN 0520054547.
- HOFÍREK, Ondřej; NEKORJAK, Michal. Vietnamští imigranti v českých velkoměstech – integrace přistěhovalců z Vietnamu. In RÁKOCZYOVÁ, M., TRBOLA, R. (eds.). *Sociální integrace přistěhovalců v České republice*. 1. vyd. Praha: SLON, 2009, s. 160–197. ISBN 979-80-7419-023-0.
- HONDAGNEU-SOTELO, Pierette. *Doméstica: Immigrant Workers Cleaning and Caring in the Shadows of Affluence*. 1. vyd. Berkeley: University of California Press, 2001. ISBN 0520226437.
- ISAKSEN, Lise Widding (ed.). *Global Care Work. Gender and Migration in Nordic Societies*. 1. vyd. Lund: Nordic Academic Press, 2010a. ISBN 978-91-8550-948-5.
- ISAKSEN, Lise Widding. Transnational Care: The Social Dimensions of International Nurse Recruitment. In ISAKSEN, L.W. (ed.). *Global Care Work. Gender and Migration in Nordic Societies*. Lund: Nordic Academic Press, 2010b, s. 139–158. ISBN 978-91-8550-948-5.
- KHAYATI, Khalid. *From Victim Diaspora to Transborder Citizenship*. 1. vyd. Linköping: Linköping University, 2008. ISBN 978-91-7393-884-6.
- KIBRIA, Nazli. *Family Tightrope*. 1. vyd. Princeton: Princeton University Press, 1993. ISBN 0691021155.
- LUTZ, Helma; PALENGA-MÖLLENBECK, Ewa. The Care Curtain of Europe. The Global Care Chain Concept from a European Perspective. Příspěvek prezentovaný na konferenci *Transforming Gender Orders*, Frankfurt nad Mohanem, 20. 1. 2012.
- LUTZ, Helma. Introduction: Migrant Domestic Work in Europe. In LUTZ, H. (ed.). *Migration and Domestic Work: A European Perspective on a Global Theme*. 1. vyd. Aldershot: Ashgate, 2008, s. 1–10. ISBN 0754647900.
- LUTZ, Helma. The “Intimate Others” – Migrant Domestic Workers in Europe. In BERGGREN, E., LIKIC-BRBORIC, B., TOKSÖZ, G., TRIMIKLINIOTIS, N. (eds.). *International Migration*,

- Informal Labour and Community: A Challenge for Europe*. 1. vyd. Maastricht: Shaker Publishing, 2007, s. 226–241. ISBN 9789042303171.
- LUTZ, Helma. *The New Maids. Transnational Women and the Care Economy*. 1. vyd. London, New York: Zed Books, 2011. ISBN 978-1-84813-288-7.
- MACDONALD, Cameron Lynne. Manufacturing Motherhood: The Shadow Work of Nannies and Au Pairs. *Qualitative Sociology*, 1998, roč. 21, č. 1, s. 25–53. ISSN 0162-0436.
- MACDONALD, Cameron Lynne. *Shadow Mothers. Nannies, Au Pairs, and the Micropolitics of Mothering*. 1. vyd. Berkeley: University of California Press, 2010. ISBN 0520266978.
- MURRAY, Susan B. Child Care Work: Intimacy in the Shadows of Family-Life. *Qualitative Sociology*, 1998, roč. 21, č. 2, s. 149–168. ISSN 0162-0436.
- NELSON, Margaret K. *Negotiated Care: The Experience of Family Day Care Providers*. 1. vyd. Philadelphia: Temple University Press, 1990. ISBN 0877227284.
- PARREÑAS, Rhacel Salazar. *Servants of Globalization: Women, Migration, and Domestic Work*. 1. vyd. Stanford, CA: Stanford University Press, 2001. ISBN 0804739226.
- PROCHÁZKOVÁ, Bára. „Vietnamské“ babičky. In *Hospodářské noviny*, 13.1.2012. Dostupné na [http://hn.ihned.cz/index.php?p=500000_d&&article\[id\]=54409190](http://hn.ihned.cz/index.php?p=500000_d&&article[id]=54409190) (navštíveno 25.1.2012).
- ŠMAUSOVÁ, Gerlinda. Proti tvrdošijné představě o ontické povaze genderu a pohlaví. *Sociální studia*, 2002, č. 7, s. 15–27. ISSN 1214-813X.
- TEMPLE, Bogusia; EDWARDS Rosalind. Interpreters/Translators and Cross Language Research: Reflexivity and Border Crossings. *International Journal of Qualitative Methods*, 2002, roč. 1, č. 2, s. 1–11. ISSN 9781412941631.
- UHDE, Zuzana. „K feministickému pojetí péče jako kritické kategorie sociální nerovnosti.“ *Sociologický časopis*, 2009, roč. 45, č. 1, s. 9–29. ISSN 0038-0288.
- UTTAL, Lynet; TUOMINEN, Mary. Tenuous Relationships: Exploitation, Emotion, and Racial Ethnic Significance in Paid Child Care Work. *Gender and Society*, 1999, roč. 13, č. 6, s. 758–780. ISSN 08912432.
- WEST, Candace; ZIMMERMAN, Don H. Dělat gender. *Sociální studia*, 2008, roč. 5, č. 1, s. 99–120. ISSN 1214-813X.

Autorka

Adéla Souralová působí na Katedře sociologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Na téže katedře píše disertační práci o dětech vietnamských rodičů, které jsou vychovávány českými ženami.

Kontakt: asouralo@fss.muni.cz